

Коломієць В.Л., аспірант кафедри фінансів
Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана

ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА ЇХ ВИРІШЕННЯ

Коломієць В.Л. Інноваційний розвиток України: проблеми фінансового забезпечення та їх вирішення. У статті досліджено проблематику інноваційного розвитку економіки України. На основі аналізу статистичних даних розкрито ключові тенденції в інноваційній сфері нашої держави. Визначено роль фінансових чинників у інноваційних процесах, окреслено головні проблеми фінансового забезпечення інноваційного розвитку України. Обґрунтовано низку рекомендацій, спрямованих на посилення ролі вітчизняного фінансового сектору в інноваційних процесах.

Ключові слова: економічна політика, фінансова політика, інновації, інноваційна політика, фінансовий механізм, фінансовий сектор.

Коломієць В.Л. Инновационное развитие Украины: проблемы финансового обеспечения и их решение. В статье исследуется проблематика инновационного развития экономики Украины. На основании анализа статистических данных раскрыты ключевые тенденции в инновационной сфере нашей страны. Определена роль финансовых факторов в инновационных процессах, очерчены главные проблемы финансового обеспечения инновационного развития Украины. Обоснован ряд рекомендаций, направленных на усиление роли отечественного финансового сектора в инновационных процессах.

Ключевые слова: экономическая политика, финансовая политика, инновации, инновационная политика, финансовый механизм, финансовый сектор.

Kolomyiets V.L. Innovative development of Ukraine: problems of financial support and their solution. In this article the problematicss of innovation development of the Ukrainian economy is researched. Based on the analysis of statistical data, the key trends in the innovation sphere of our state are revealed. The role of financial factors in innovative processes is determined, the key problems of financial support of innovative development of Ukraine are outlined. The number of recommendations directed at strengthening of the role of domestic financial sector in innovative processes are justified.

Key words: economic policy, financial policy, innovations, innovation policy, financial mechanism, financial sector.

Постановка проблеми. Світова історія має достатньо прикладів як удалого та швидкого реформування економіки, так і відвертих провалів, що часто супроводжувалися політичними та соціальними катаклізмами. Втім, беззаперечним лишається інший факт: в основі ефективних реформ завжди лежали політична воля, жорсткість у прийнятті та реалізації рішень, догмат державних інтересів над приватними.

Із цілої низки причин нашу державу навряд чи можна розглядати як показовий приклад успішного реформування. Значною мірою цей висновок базується й на проблемах, що притаманні вітчизняному фінансовому господарству. На сучасному етапі Україна фактично знаходиться осторонь глобальних потоків капіталу, що суттєво стримує її економічний розвиток, тоді як в умовах постіндустріалізації глобальної економіки відбувається поглиблення технологічного відставання вітчизняної промисловості, оскільки орієнтація на «традиційні» галузі себе фактично не виправдала, а ринкових механізмів для стимулювання інновацій недостатньо. Отже, сьогодні

постає питання про можливість активізації інноваційної політики в Україні за рахунок різноманітних джерел її фінансового забезпечення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання інноваційного розвитку вітчизняної економіки та його фінансового забезпечення аналізувалися в роботах Л. Антонюк, О. Дідченко, А. Кондрашихіна, Н. Краснокутської, Л. Михайлової, З. Пересунько, П. Харів, Л. Федулової, А. Чухно, Н. Чухрай та ін. Разом із тим потребують додаткової актуалізації питання, пов'язані з активізацією ролі фінансового сектору в інноваційних процесах в Україні.

Постановка завдання. Мета статті – розкрити сучасні тенденції у фінансовому забезпеченні інноваційних процесів в Україні та обґрунтувати заходи, спрямовані на посилення ролі фінансових інституцій у фінансуванні інновацій.

Виклад основних результатів. Слід об'єктивно визнати, що інноваційна політика доби незалежності в Україні є недостатньо ефективною, а її фінансовому забезпеченню притаманні суттєві дис-

пропорції. Саме у цьому контексті слід сприймати динаміку показника витрат на виконання наукових досліджень і розробок в Україні (рис. 1).

Очевидно, що абсолютний обсяг витрат на виконання наукових досліджень та розробок в Україні не відповідає тим масштабним завданням, що стоять перед нашою державою на сучасному етапі. По-перше, 11,5 млрд. грн. за результатами 2016 р. навряд чи є результатом, який дасть змогу суттєво підвищити «наукоємність» вітчизняної економіки; по-друге, абсолютний приріст за 2010–2016 рр. становив 3,4 млрд. грн., відносний – 42,2%, але, враховуючи девальвацію гривні в указаному періоді, витрати 2010 р. становили 1,01 млрд. дол. США, тоді як аналогічний показник 2016 р. – 443,5 млн. дол. США; по-третє, для України гостро стоїть питання про практичну значимість наукових робіт, оскільки отримані результати нерідко абсолютно не використовуються в реальному секторі.

Підтверджуються деструктивні тенденції й співвідношенням вартості виконаних наукових та науково-технічних робіт до ВВП, яка на протязі 2014–2015 рр. знизилася до рівня 0,64% (рис. 2).

Зрозуміло, що складна ситуація в інноваційній сфері та на мікрорівні. Протягом багатьох років в Україні «консервувалася» традиційна для нашої держави галузева структура, без інноваційних галузей. Фактично перші десятиліття незалежності пройшли під знаком інтенсивного використання промислової бази, сформованої за часів СРСР. Масована державна підтримка на перетині ХХ–ХХІ ст. фактично нівелювала роль ринкових стимулів для власників таких підприємств у питанні зміни технологічної бази. Як наслідок – катастрофічний стан основних засобів в економіці України (рис. 3).

Очевидно, що ступінь зносу основних засобів у вітчизняній економіці на рівні 60–70% (у «пікові» періоди цей показник становив більше 80%) фактично унеможливує реалізацію ефективних конкурентних стратегій вітчизняних підприємств на глобальному ринку. Складно розраховувати на успішне ведення бізнесу в глобальному форматі, якщо технологічна база відповідає рівню 80-х років минулого століття, а ресурси для її інтенсивного оновлення відсутні. Відповідно, для України в таких умовах сумнівною є стратегія глобального лідерства.

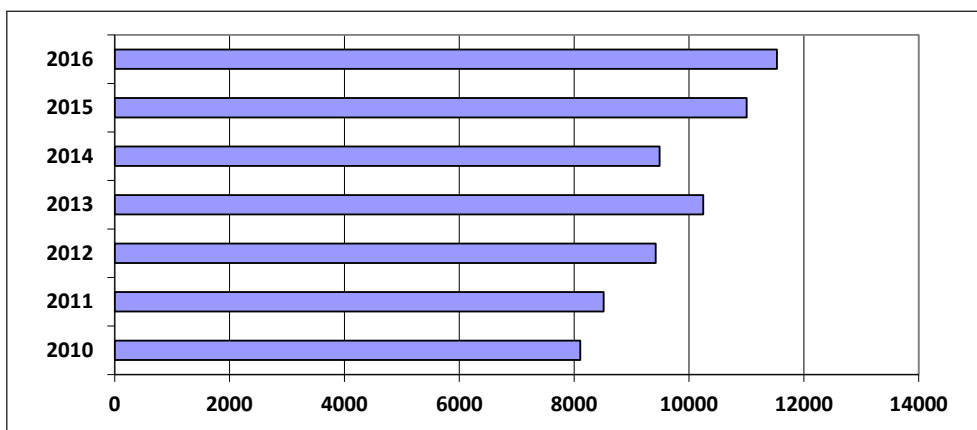

Рис. 1. Витрати на виконання наукових досліджень і розробок у 2010–2016 рр., млн. грн.

Джерело: складено автором за даними [1]

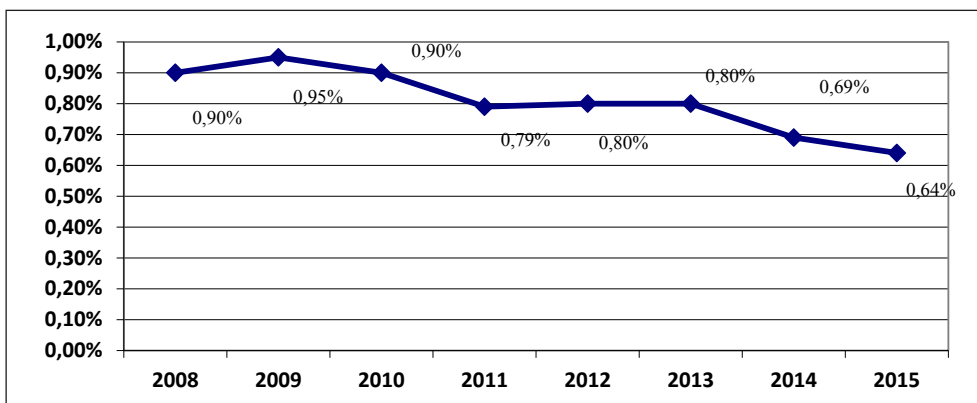

Рис. 2. Питома вага виконаних наукових та науково-технічних робіт у ВВП у 2010–2015 рр., %

Джерело: складено автором за даними [1]

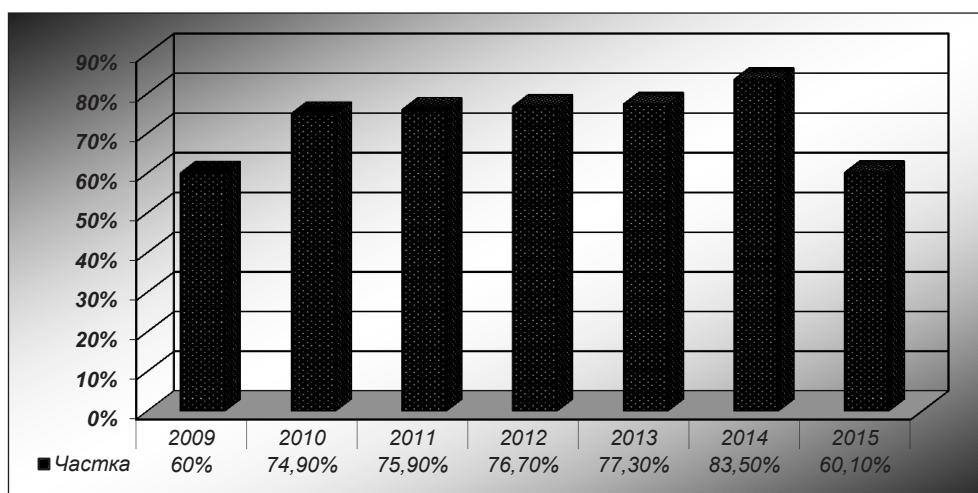

Рис. 3. Ступінь зносу основних засобів в економіці України в 2009–2015 рр., %

Джерело: складено автором за даними [1]

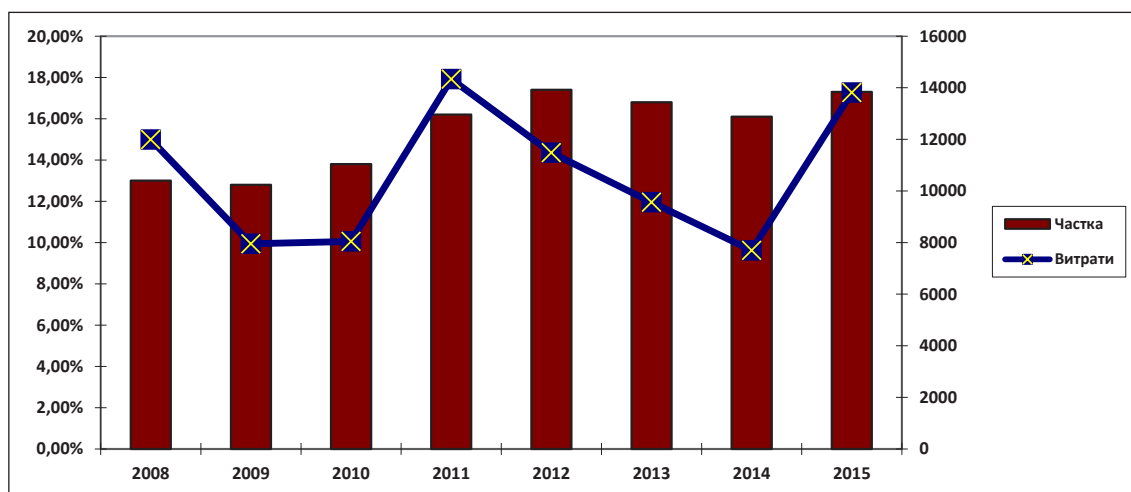

Рис. 4. Питома вага підприємств, що займалися інноваціями в 2008–2015 рр., %

Джерело: складено автором за даними [1]

Разом із тим на сучасному етапі інноваційна активність більшості вітчизняних підприємств не притаманна (рис. 4).

Звернемо увагу на такі дані:

1. Протягом 2008–2015 рр. середнє значення показника частки підприємств, що займалися інноваціями, становило 15,3%, що надто мало в контексті посилення глобальної конкурентоспроможності вітчизняного бізнесу. Звернемо увагу на той факт, що на динаміку зазначеного показника майже не вплинула економічна криза: протягом 2013–2014 рр. відбулося незначне падіння (на 1,3%), проте вже в 2015 р. було відновлене зростання – до 17,3%. На нашу думку, це можна частково пояснити тим фактом, що інноваційно орієнтовані підприємства виявляють високу стійкість до зовнішніх шоків, викликаних падінням економіки.

2. Водночас слід підкреслити гостру реакцію іншого показника – витрат на впровадження інновацій підприємствами України – на негативні макро-

економічні тенденції. Зокрема, у 2013 р. обсяг витрат у відносному вимірі скоротився на 16,7%, у 2014 р. падіння становило 19,5%. Утім, треба зазначити, що загалом з урахуванням девальвації гривні «інноваційні» витрати вітчизняних підприємств у 2013–2015 рр. суттєво скоротилися.

Таким чином, можна зробити висновок, що в період економічних криз вітчизняні підприємства змушені скоротити фінансування інноваційної діяльності, але не відмовляються від упровадження інновацій взагалі, оскільки це дає можливість зберегти ринкові позиції.

Беззаперечно, найбільш складною проблемою інноваційного процесу макро- та мікрорівня залишається структура його фінансування (рис. 5).

На протязі 2008–2015 рр. головним джерелом фінансування інноваційної діяльності вітчизняних підприємств були їх власні кошти: мінімальна частка була зафіксована у 2011 р. на рівні 52,9%, максимальна – у 2015 р. (майже 98%). Вказані про-

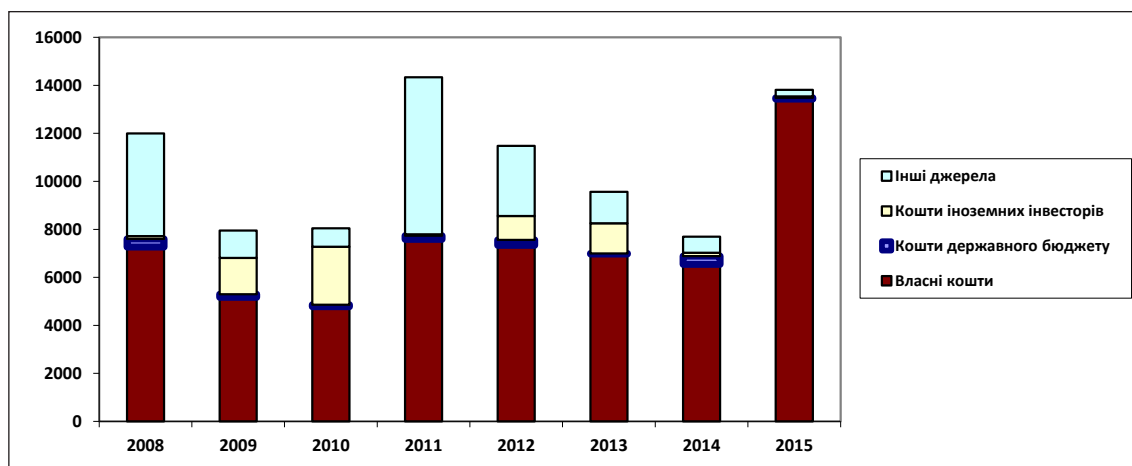

Рис. 5. Структура фінансування інноваційної діяльності в 2008–2015 рр., %

Джерело: складено автором за даними [1]

цеси є цілком іманентними ситуації, що склалася на вітчизняному фінансовому ринку, який так і не став ефективним механізмом трансформації заощаджень в інвестиції.

Не можна оминати увагою й надзвичайно мізерну частку централізованих фінансових ресурсів, які спрямовуються в інноваційну сферу. На протязі періоду спостережень частка бюджетного фінансування в середньому становила 1,7%, а максимальне значення було зафіксоване у 2014 р. – 4,4%. Фактично в умовах хронічного дефіциту ресурсів у розпорядженні держави вона самоусунулася від фінансового забезпечення інноваційних процесів. Можна припустити, що й у середньостроковій перспективі акценти у фінансовому забезпеченні інноваційних процесів будуть зміщені на рівень суб'єктів господарювання.

Загальновідомо, що в різноманітних концептуальних загальнодержавних стратегіях (програмах) особливо виділялися пріоритети щодо залучення іноземних інвесторів, які у своїй переважній більшості так і залишилися на папері. Максимальна частка цього джерела була зафіксована у 2010 р. на рівні 29,9%. Звернемо увагу на той факт, що «пікове» зростання цього показника припало на період несприятливих макроекономічних тенденцій. Мінімальне значення було зафіксоване у 2015 р. на рівні 0,42%, а середнє значення за досліджуваний період становило 14,2%.

Висока волатильність показника частки ресурсів іноземних інвесторів, на нашу думку, свідчить про той факт, що іноземний капітал доволі стримано розглядає перспективи вітчизняної економіки. Відповідно фінансуються визначені привабливі проекти, після закінчення яких фінансові ресурси виводяться з України.

Зміщення акцентів у фінансуванні інноваційних процесів на макрорівень змушує по-особливому поглянути на розвиток фінансового сектору загалом, насамперед банківських інституцій.

Навряд чи можна оцінити позитивно тенденції у банківському кредитуванні. Тільки стрімка девальвація гривні до основних іноземних валют і стала причиною зростання залишків кредитів, наприклад, у 2014 р. Разом із тим існує значна кількість показників, які дають підстави говорити про колапс на ринку банківського кредитування і складність використання цього джерела для фінансування інновацій [2]:

- передусім про це свідчить частка простроченої заборгованості за кредитами, яка суттєво зросла, сягнувши 25% станом на початок 2017 р.;
- не вдалося розв'язати проблему довгострокового кредитування – кредити більше п'яти років на середину 2017 р. становлять лише 27,1%;
- суттєвою залишається частка кредитів в іноземній валюті, що в умовах девальваційних ризиків створює додаткові проблеми і для банківських установ, і для позичальників;
- вітчизняні банки на певному етапі змістили акценти на кредитування фізичних осіб, зважаючи на привабливість цього сегменту з погляду формування процентних доходів. На протязі багатьох років небанківські фінансові інституції відігравали другорядну роль у фінансовій інфраструктурі України. Передусім треба звернути увагу на мінімальні інвестиційні можливості недержавних пенсійних фондів (активи станом на середину 2017 р. становили 2,2 млрд. грн.), яким так і не вдалося посісти належне місце в механізмі довгострокового фінансування економіки [3]. Значною мірою це стало наслідком державної політики, в якій домінувало намагання використати фактор пенсійного забезпечення в контексті електоральних перспектив, а не з погляду вирішення наявних проблем.

Значні диспропорції сконцентровані на українському ринку спільного інвестування. Насамперед йдеться про засилля венчурних ІСІ (1 028 закритих венчурних ІСІ на тлі їх загальної кількості у

1 157 фондів станом на 30.06.2017), які є такими лише де-юре, але ніяким чином не спрямовують венчурний капітал у вітчизняну економіку [4]. Структура інвестиційного портфеля ІСІ навряд чи сприяє активізації інноваційних процесів, оскільки частка корпоративних цінних паперів є невисокою.

Слід визнати, що порівняно незначні обсяги вкладень небанківських фінансових інституцій у корпоративні цінні папери викликані, крім усього, й колапсом фондового ринку. Навряд чи можна назвати співрозмірними потребам економічного розвитку 65 випусків акцій та 22 випуски корпоративних облігацій за перше півріччя поточного року [5].

Висновки. Аналіз особливостей фінансового забезпечення інноваційних процесів в українській економіці дає можливість зробити такі висновки:

1. На сучасному етапі акценти у фінансуванні інновацій зміщуються на мікрорівень, і щонайменше у середньостроковій перспективі така тенденція збережеться. При цьому ключовим джерелом фінансового забезпечення інновацій для підприємств та організацій є власні кошти. Централізовані ресурси, зважаючи на сучасний стан публічних фінансів України, втратили свої роль та значення у фінансуванні інноваційних процесів.

2. Мінімальна роль зовнішнього фінансування в інноваційному процесі на мікрорівні свідчить про обмежений доступ суб'єктів господарювання до ресурсів фінансового ринку та інституційну слабкість останнього. Фактично після більше ніж двох

з половиною десятиліть економічних реформ можна констатувати, що в Україні так і не вдалося створити ефективного фінансового сектору.

3. Небанківські фінансові інституції на протязі багатьох років так і не змогли позбутися «підлеглої» ролі щодо банків та наростити свій фінансовий потенціал. Банківський сектор переживає гостру кризу, а стан кредитного портфелю не дає змоги розраховувати на кредитні ресурси як надійного джерела фінансування інновацій.

4. Вирішення наявних проблем вимагає комплексного підходу, в якому слід передбачити:

- по-перше, заходи стимулюючого характеру для інноваційно орієнтованих підприємств, що забезпечить формування попиту на фінансові ресурси з їх боку;
- по-друге, розвиток механізмів фондового ринку для насичення економіки корпоративними цінними паперами, в які можуть бути інвестовані активи небанківських фінансових інституцій;
- по-третє, перегляд наявних нормативів структури активів ІСІ, НПФ та страхових компаній з акцентом на корпоративні фінансові інструменти;
- по-четверте, у банківському секторі – стимулювання інноваційного банківського кредитування з одночасним створенням державного банку розвитку, потенціал якого за закордонними аналогами повинен бути спрямований на «точкове» фінансування інноваційних проектів, які мають надзвичайно велике значення для української економіки.

Список літератури:

1. Статистична інформація [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
2. Основні показники діяльності банків України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>.
3. Огляд ринків [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nfp.gov.ua>.
4. Ринок у цифрах [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.uaib.com.ua>.
5. Фондовий ринок [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nssmc.gov.ua>.